

ARC 212 ARCHAEOLOGY OF THE AEGEAN

Prof. Dr. Vasıf Şahoğlu

Course 06: Late Chalcolithic in Western Anatolia

c. 3500-3000 BC

Ankara University
Faculty of Languages and History - Geography
Department of Archaeology

Western Anatolia Late Chalcolithic

Middle Chalcolithic settlements, - with the exception of a few - , have been deserted around 4800-4500 BC. Following the Middle Chalcolithic, a long period of 'gap' lasting c. 800-1000 years has been recorded in coastal western Anatolia. Following this gap sites like Bakla Tepe, Ege Gübre, Liman Tepe, Kumtepe, Çukuriçi, Afrodisias and Miletus were inhabited during the Late Chalcolithic. Most of these settlement don't reflect comprehensive architecture. Bakla Tepe is an exception and gives us the most comprehensive data of a Late Chalcolithic village.

Western Anatolia Late Chalcolithic

Bakla Tepe

Stratigraphy

I	Roma-Bizans Dönemi	
II	Geç Tunç Çağı	
III	Erken Tunç Çağı II (geç) Erken Tunç Çağı III A	
IV	Erken Tunç Çağı I	
	IV I A	Geç Tabaka
	IV I B	Geç Tabaka
	IV I C	Geç Tabaka
	IV II A	Erken Tabaka
	IV II B	Erken Tabaka
V	Geç Kalkolitik Dönem	

Bakla Tepe is situated within the boundaries of the former Bulgurca village, close to the southern end of the fertile Cuma Ovası plain in the Menderes district south of İzmir. It is the most extensively investigated 4th millennium BC settlement of coastal western Anatolia to date. The site is positioned at a favourable location which controls the fertile plain of Menderes and the narrow passageway, which grants easy access to the Aegean Sea within a short distance. The area is extremely rich in terms of metal sources which may explain the evidence for early advanced metallurgical activities at Bakla Tepe. There are important copper, lead, silver and gold resources within easy reach of the site.

Western Anatolia Late Chalcolithic

Bakla Tepe

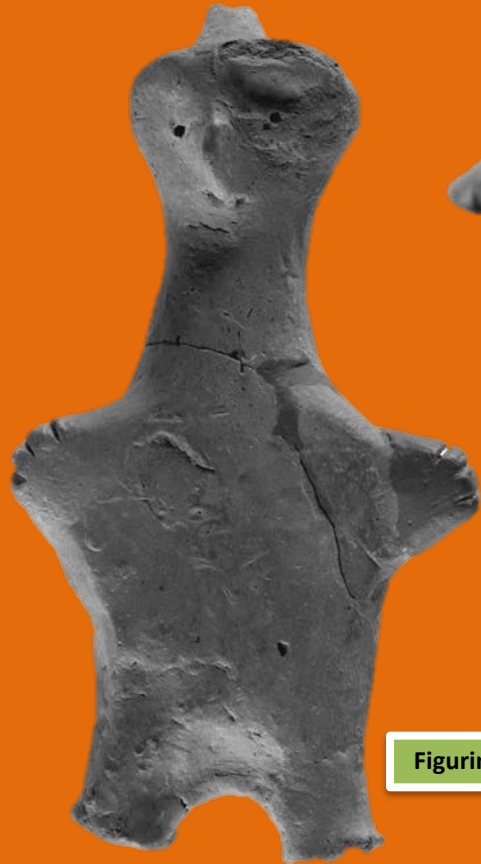

The site consists of two mounds - a larger, flatter mound of Late Chalcolithic date below and a smaller but higher Early Bronze Age I mound on top. The Late Chalcolithic settlement extends roughly over an area 300m in diameter while the EB 1 settlement is c. 100m in diameter.

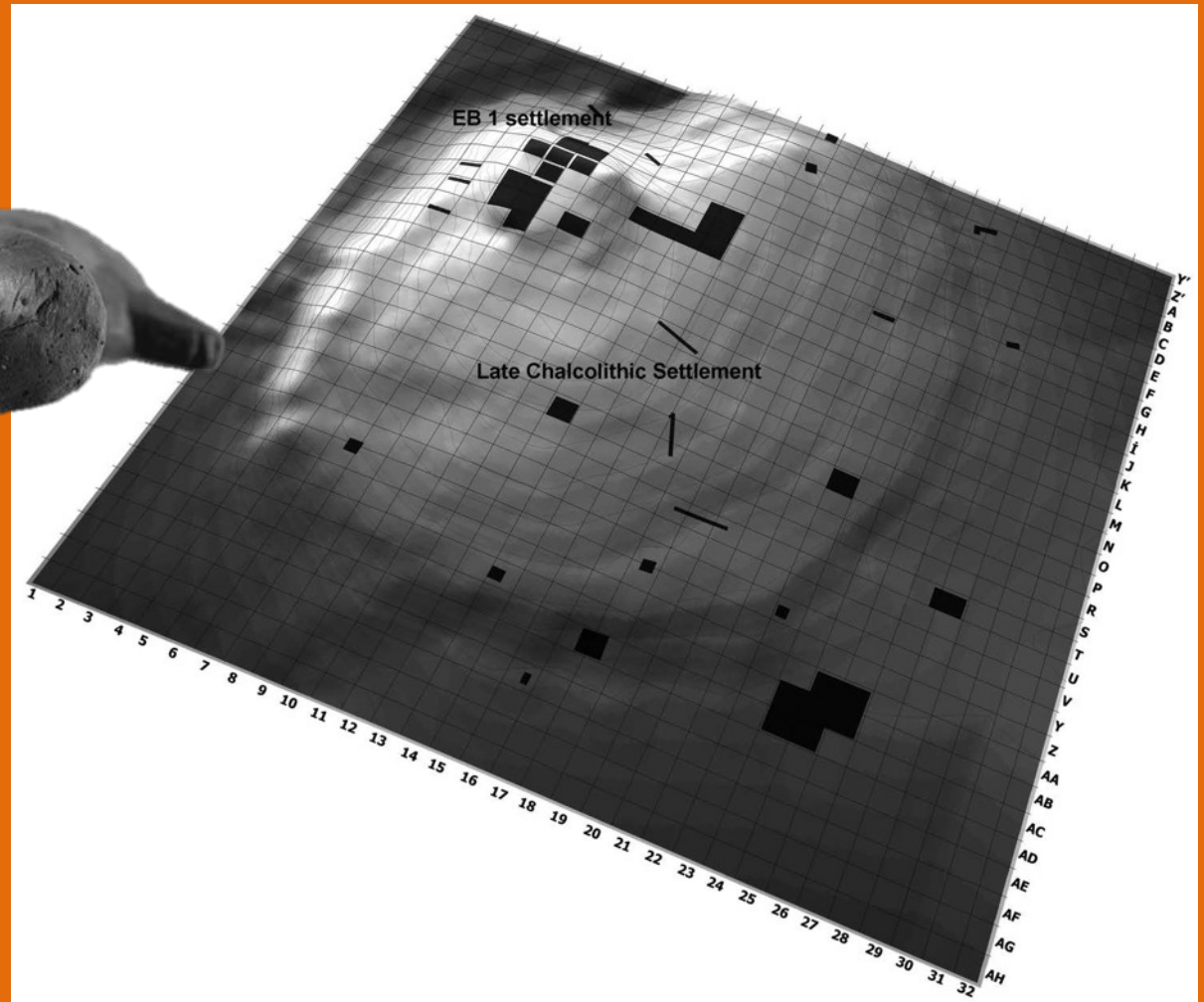
The settlement was inhabited from the second half of the 4th millennium BC onwards until the third quarter of the 3rd millennium BC with some discontinuity. Two different settlements and burial grounds belonging to the first half and the second half of the 3rd millennium BC respectively have been excavated. There is also a built chamber tomb of Late Bronze Age on top of the EB mound along with a pithos grave of the same period.¹⁹ The same area also included various Late Roman/Byzantine era burials.

Western Anatolia Late Chalcolithic

Bakla Tepe

Figurine

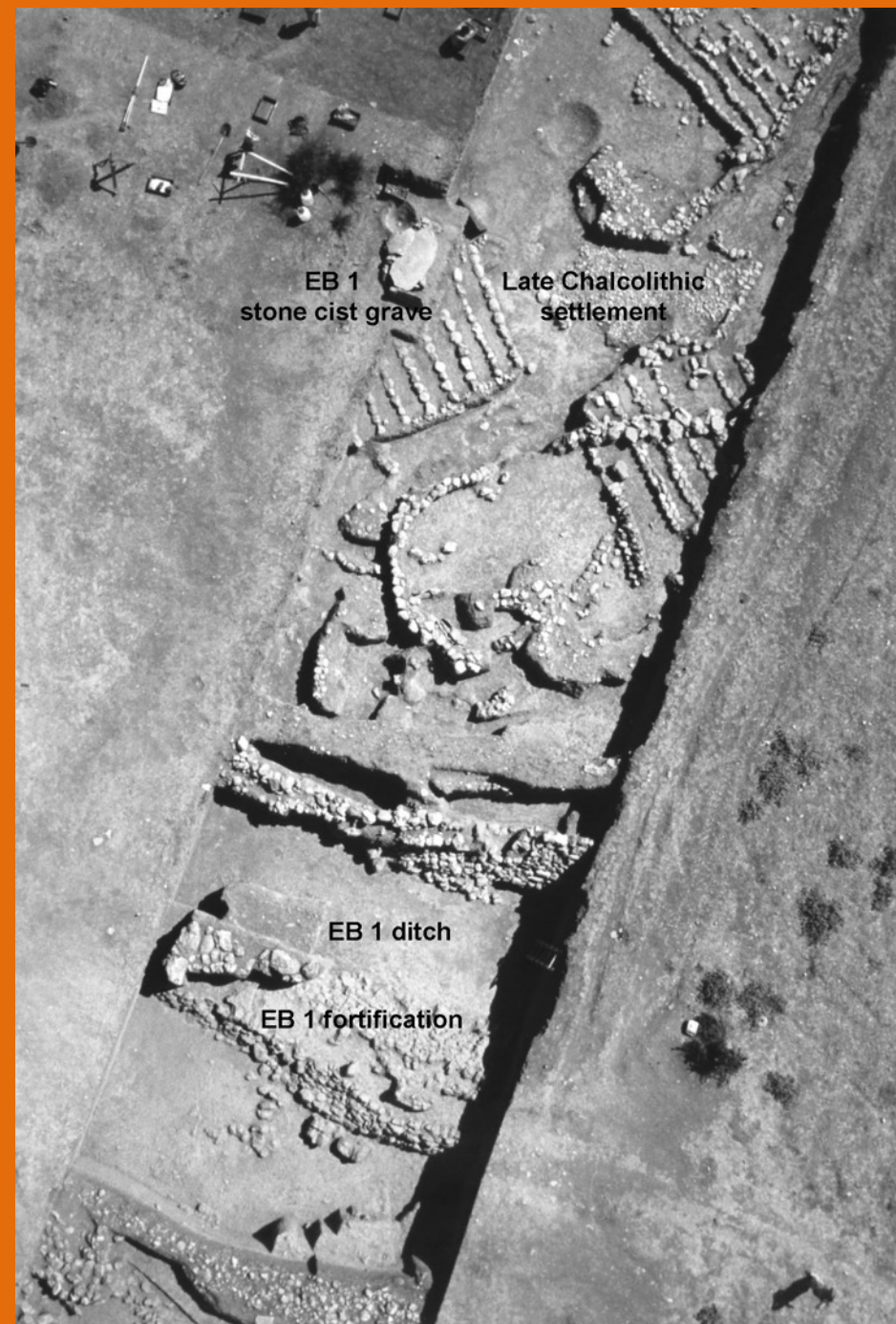

At least four separate architectural levels were exposed during the course of excavations at Late Chalcolithic Bakla Tepe.

Western Anatolia Late Chalcolithic

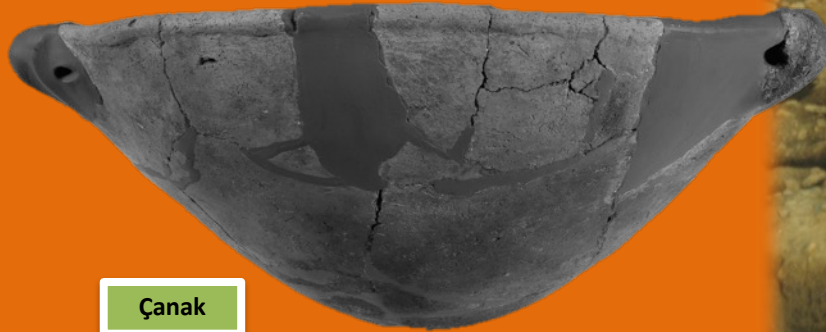
Bakla Tepe

The site was inhabited during the Late Chalcolithic and Early Bronze Age I (EB 1) period. The extramural cemetery of the EB 1 period has also been investigated. The site exhibits an open settlement plan during the Late Chalcolithic period with wattle-and daub oval and grill-plan houses built independently with open spaces between them.

**Western Anatolia
Late Chalcolithic**

Bakla Tepe

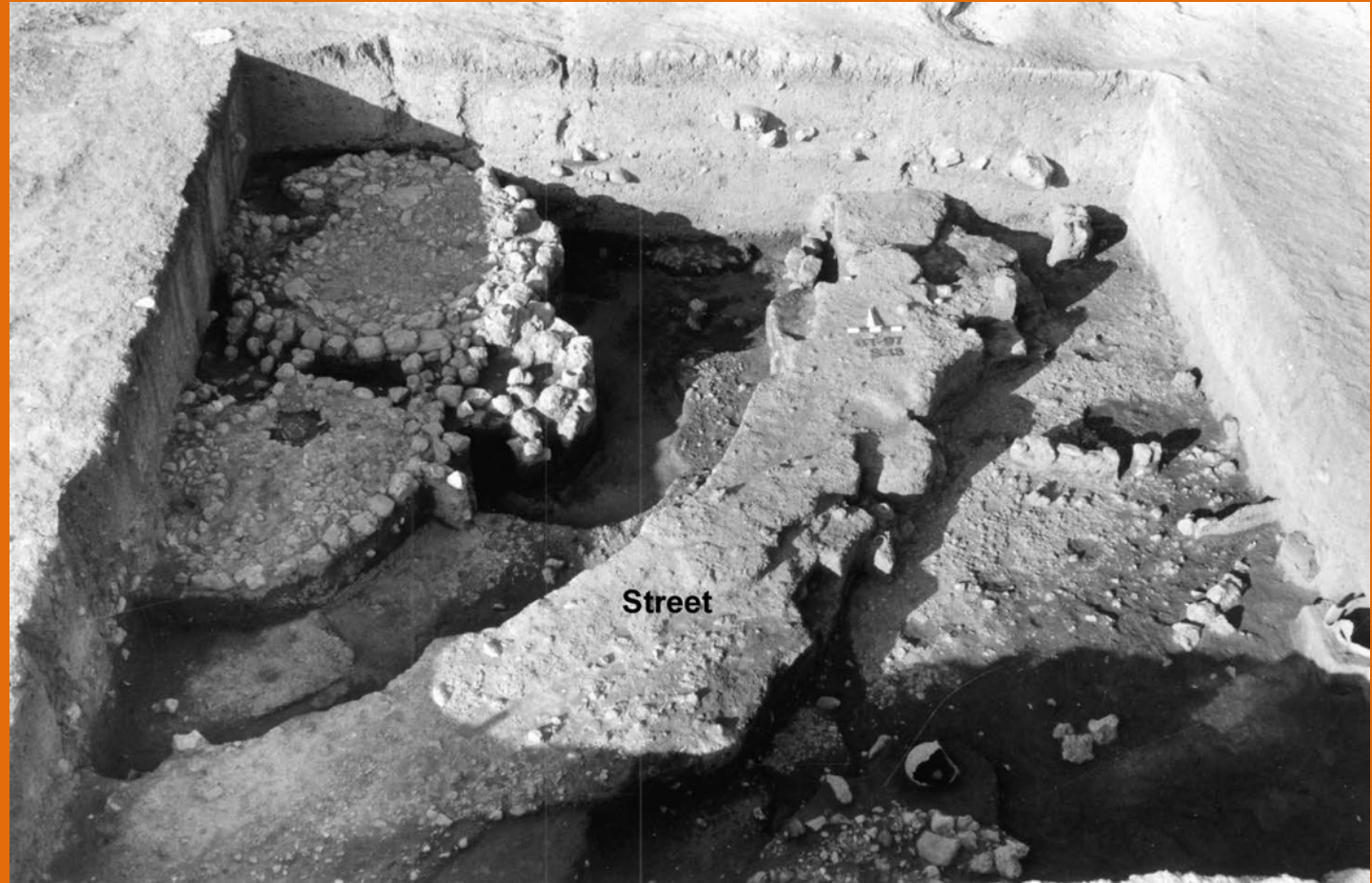
Çanak

The settlement seems to follow a similar layout throughout its lifetime, consisting of free-standing, independent domestic units with open spaces among them. The architecture consists mainly of wattle and daub structures although there are also some indications for the use of mud brick. The typical architectural unit is a grill-plan structure, sometimes with an apsidal end. The 'grills' consist of a single row of medium-sized stones and were probably used to lift the floor of the building above the ground surface (presumably by placing wooden planks perpendicular to the orientation of the stone 'grills'), keeping it dry during the wet seasons.

**Western Anatolia
Late Chalcolithic**

Bakla Tepe

Circular structures whose diameters range between 1-2m are scattered. Given the small diameter and the firmly paved floors - usually with pebbles or small Stones they must have served as storage areas, probably for foodstuffs.

**Western Anatolia
Late Chalcolithic**

Bakla Tepe

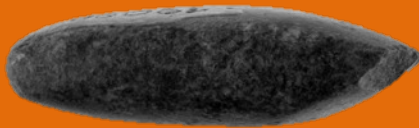
Bakla Tepe Late Chalcolithic settlement possesses no fortification walls. There are hearths and fireplaces in and outside the houses indicating that open spaces were equally important, and many domestic activities were undertaken outside. The open spaces around the structures must have also been used as streets as indicated by some pebble paved pathways around the settlement.

**Western Anatolia
Late Chalcolithic**

Bakla Tepe

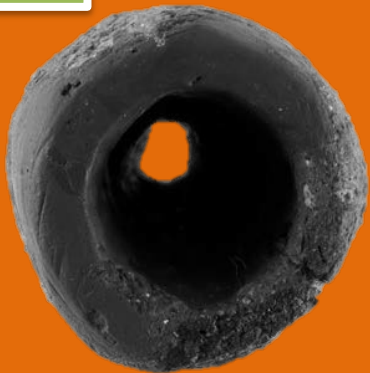

**Stone Hand
Axe**

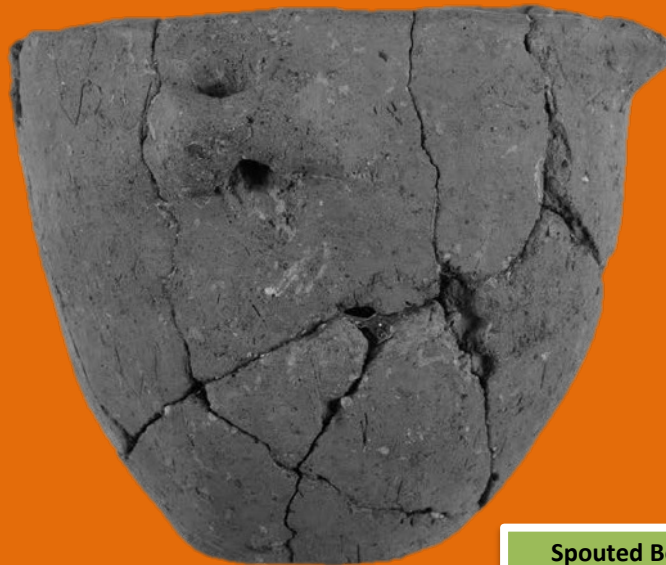

Jar

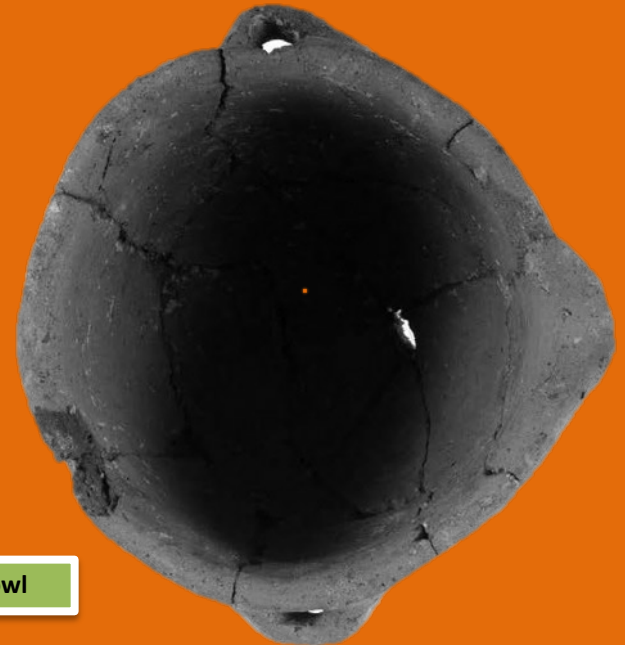
Tuyere

**Important finds related to
metallurgy**

Spouted Bowl

**Western Anatolia
Late Chalcolithic**

Bakla Tepe

**Burial Habits
Infant Burials**

Infant jar burials under the floors of the houses are a characteristic custom during this period.

Western Anatolia Late Chalcolithic

Liman Tepe

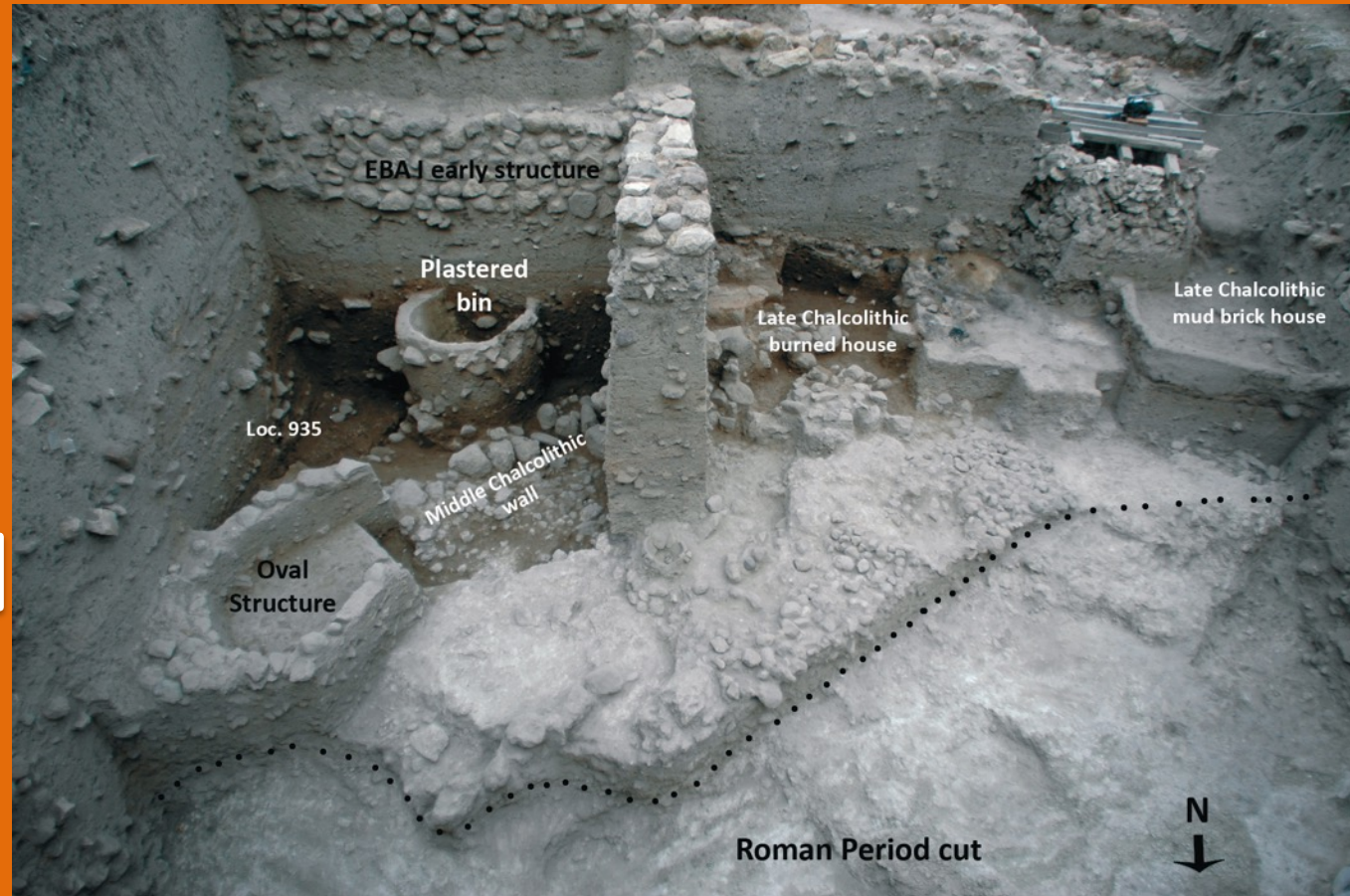

Liman Tepe is located in the central part of the Western Anatolian coastline, en route to the bay of Izmir to the east. The site represents the prehistoric habitation of the Ionian city of Klazomenai. The site is located on a headland that juts out towards the Aegean Sea to the north, with two bays extending towards the south, flanking the site. Since the site today is bisected by the İzmir–Çeşmealtı road that runs in an east–west direction, trenches which represent a continuous excavation area to the north of the road have been collectively called the “Northern Excavation Area” (NEA) and those to its south the “Southern Excavation Area.

The first realisation of the presence of a Chalcolithic settlement at Liman Tepe was during the early years in the excavations of the 1990s, although these deposits lacked a clear context. One deposit containing purely Late Chalcolithic pottery was found beneath one of the floors of an EBA 1 long-house at the southern part of the NEA.

**Western Anatolia
Late Chalcolithic**

Liman Tepe

Late Chalcolithic LMT VIIa

The best evidence for stratified Chalcolithic deposits comes from the northern part of the NEA. As mentioned above, the construction of terraces at least as early as the initial stages of the EBA has destroyed part of the Chalcolithic deposits. Investigations undertaken between 2005 and 2006 to the north of an EBA 1 terrace wall (the northernmost excavation trench at Liman Tepe) have revealed deposits extending from the Middle Chalcolithic¹⁴ to early EBA 1.

**Western Anatolia
Late Chalcolithic**

Liman Tepe

Late Chalcolithic LMT VIIa

The severely burnt remains of a structure of wattle-and-daub (“burned house”) nevertheless provided clues to the construction techniques of this period. The same technique is also evidenced at Bakla Tepe. As in Bakla Tepe, a single line of medium- to small-sized stones seem to have formed the foundation for the superstructure of wattle and daub. It is likely that some of the posts were not inserted directly into the ground but were supported by the foundation stones since not many postholes were discernible during excavation. The severity of the burning preserved the impressions of branches and other plant material that was used in the construction of both the roof as well as the walls. A textile impression found in this debris is a unique find. Many carbonised grains – probably packed in sacks – were found in situ on the floor of this house.¹⁵ The burning seems to have been sudden and many restorable vessels as well as an abundance of small finds were uncovered beneath the debris.

**Western Anatolia
Late Chalcolithic**

Liman Tepe

Late Chalcolithic LMT VIIa

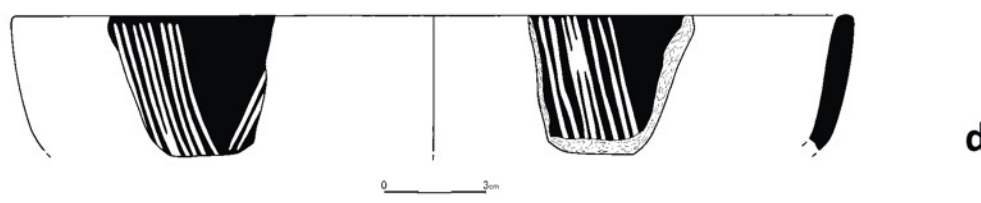
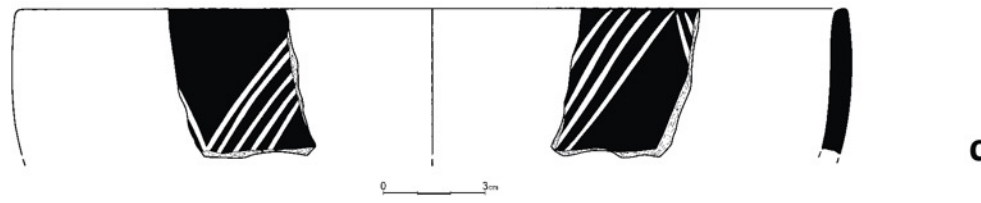
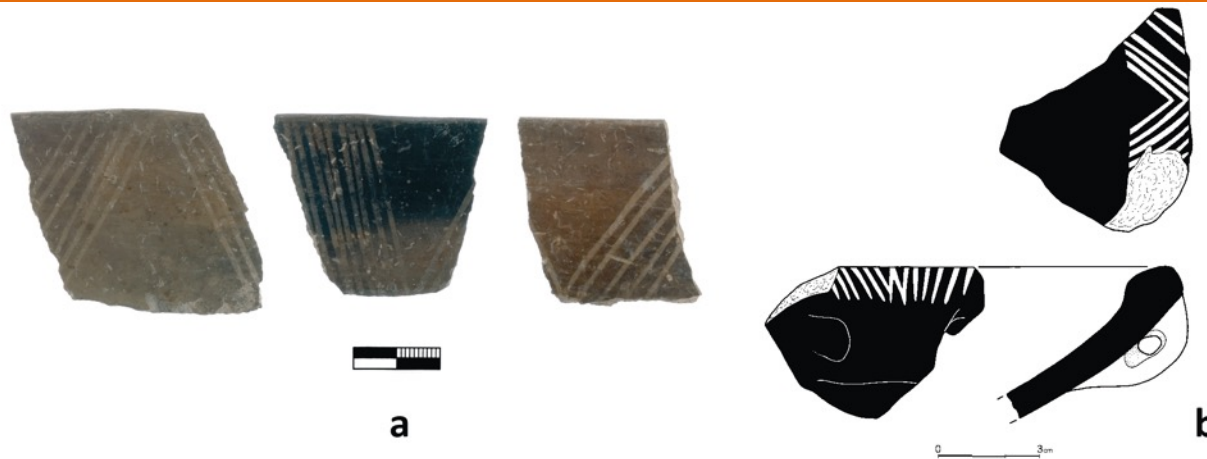
The pottery repertoire is characterised by the presence of black burnished beak-spouted jugs with white painted decoration and similarly decorated rolled rim bowls sometimes bearing horned or plain string-hole lugs.

Western Anatolia
Late Chalcolithic

Liman Tepe

Geç Kalkolitik LMT VIIa

**Western Anatolia
Late Chalcolithic**

■ Liman Tepe
■ Bakla Tepe

■ Iasos

■ Küllüoba

■ Beycesultan

■ Aphrodisias

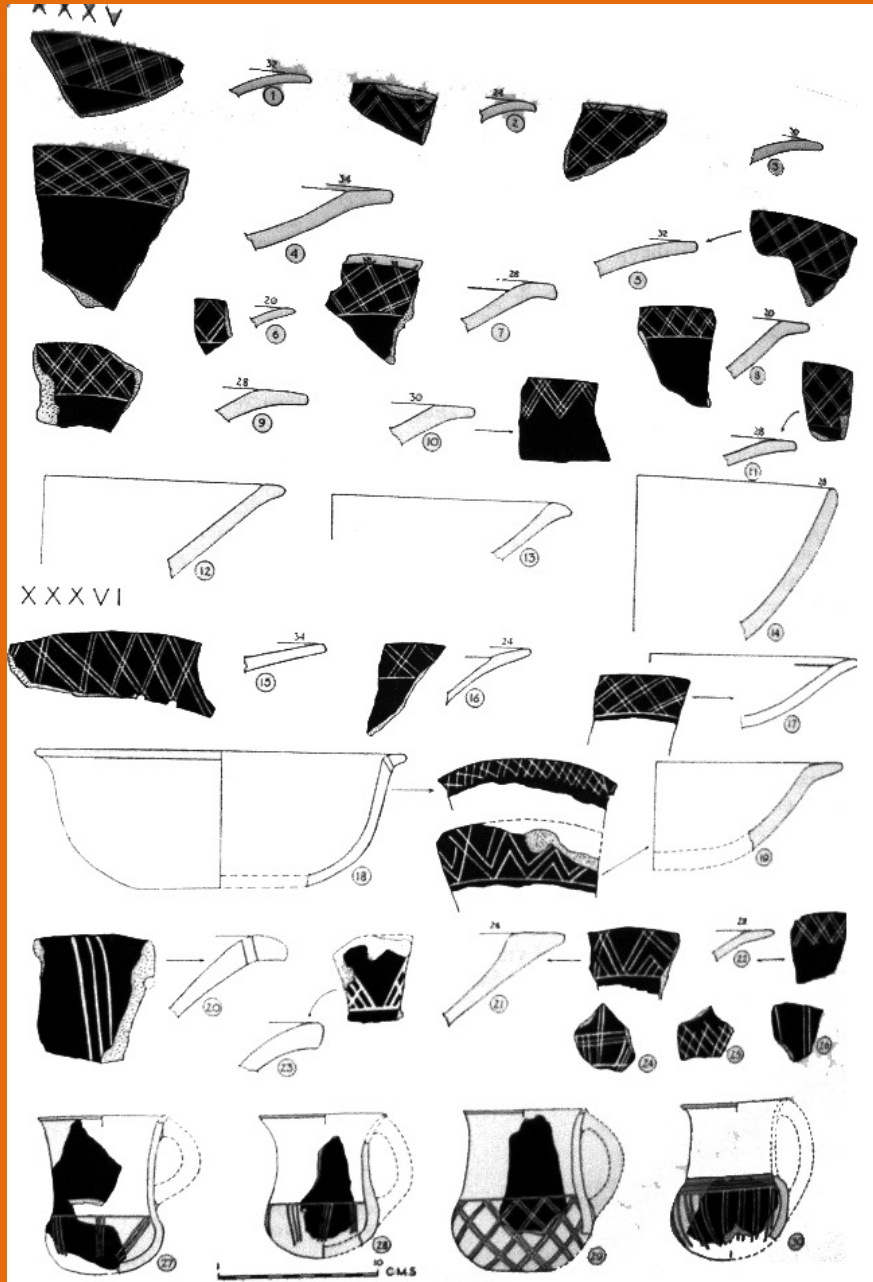
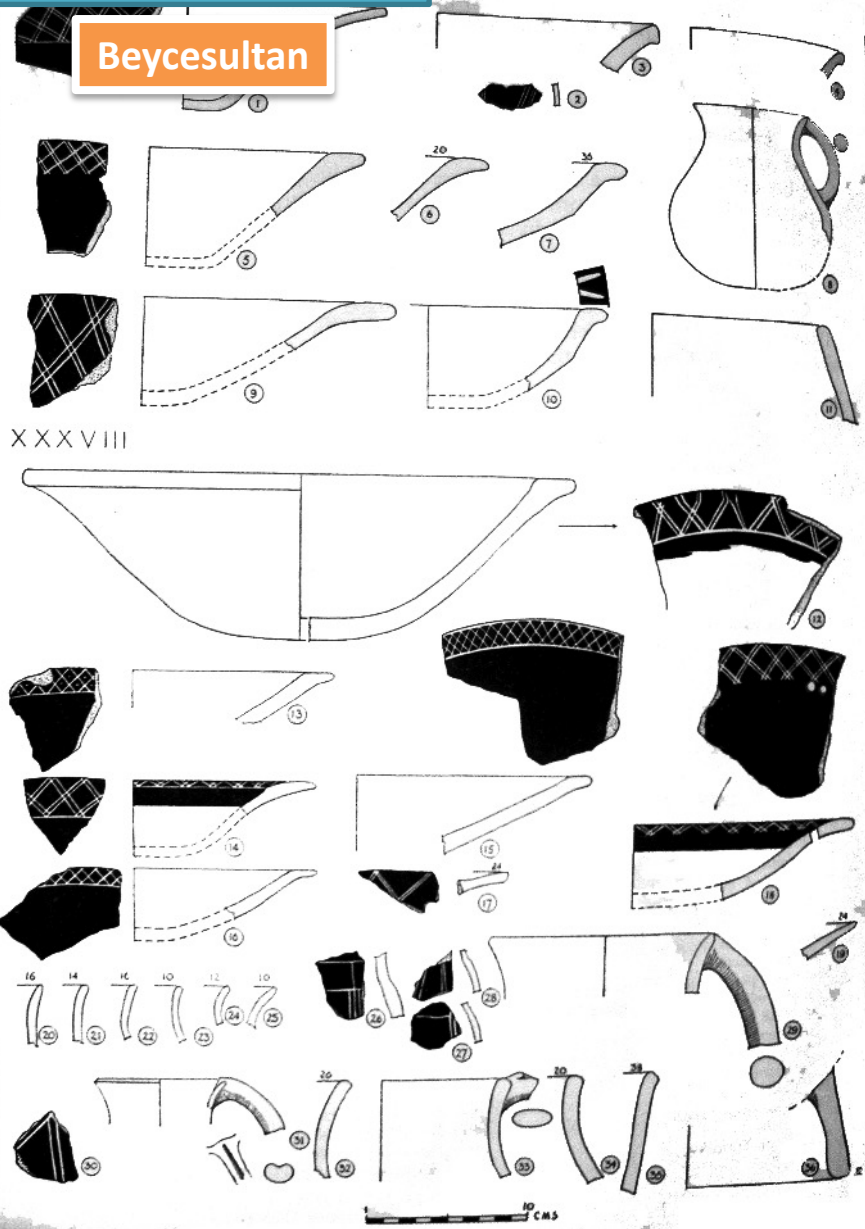
■ Elmalı – Karataş

Western Anatolia
Late Chalcolithic

Beycesultan Geç Kalkolitik 1 ve 2

Beycesultan

Western Anatolia
Late Chalcolithic

Beycesultan Geç Kalkolitik 2-3 ve 4

Beycesultan

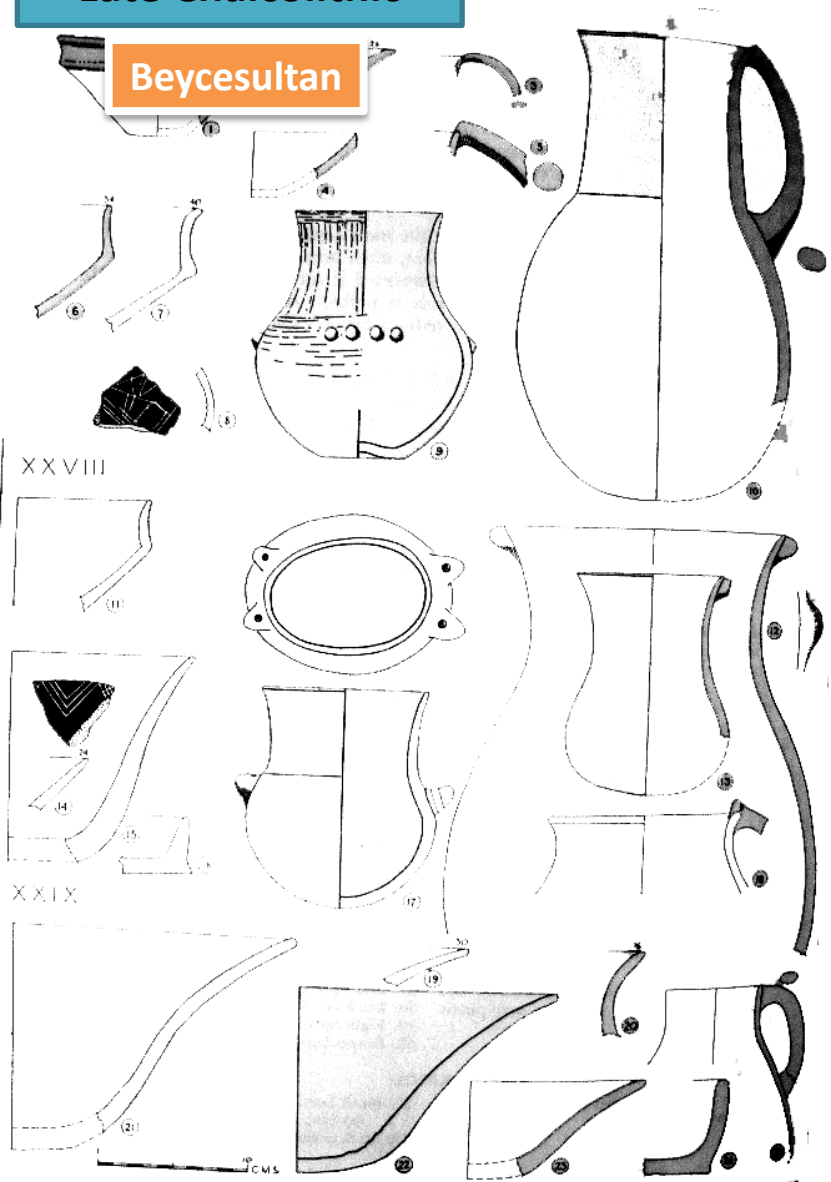

FIG. P.8. Late Chalcolithic 2 and 3 pottery, Levels XXVII-XXVIII

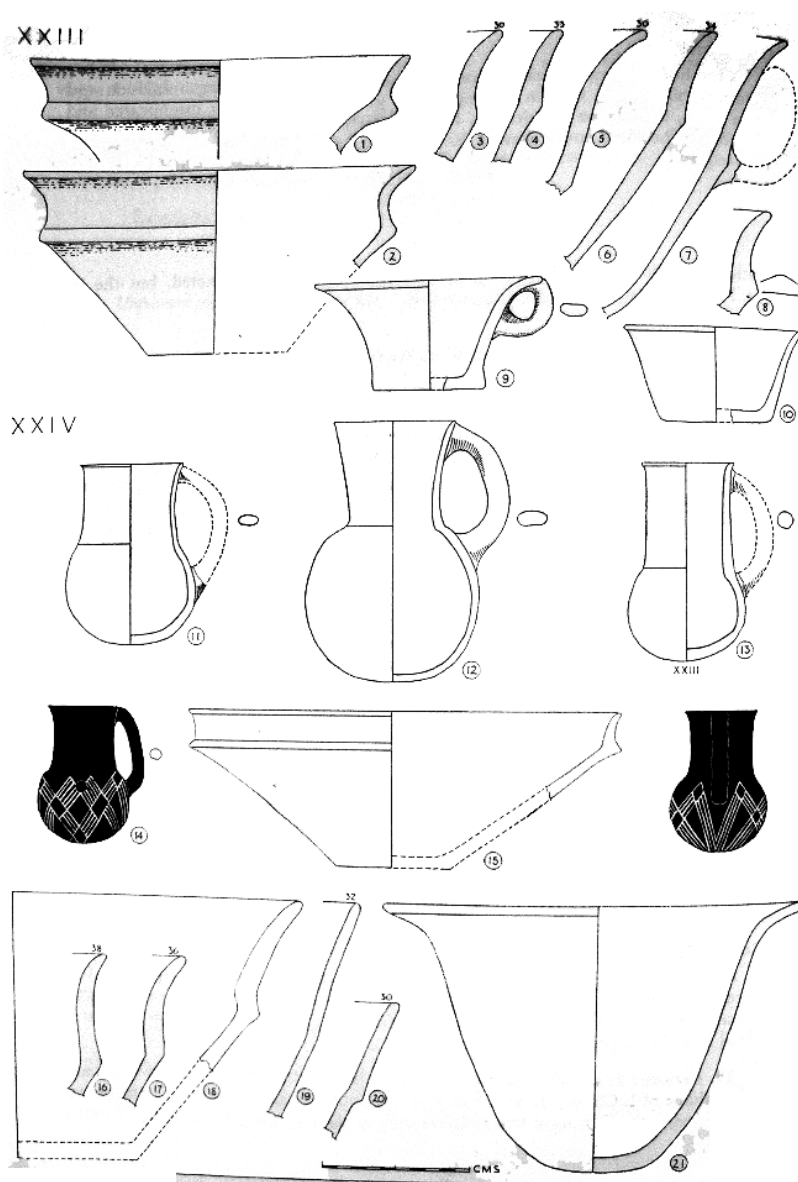
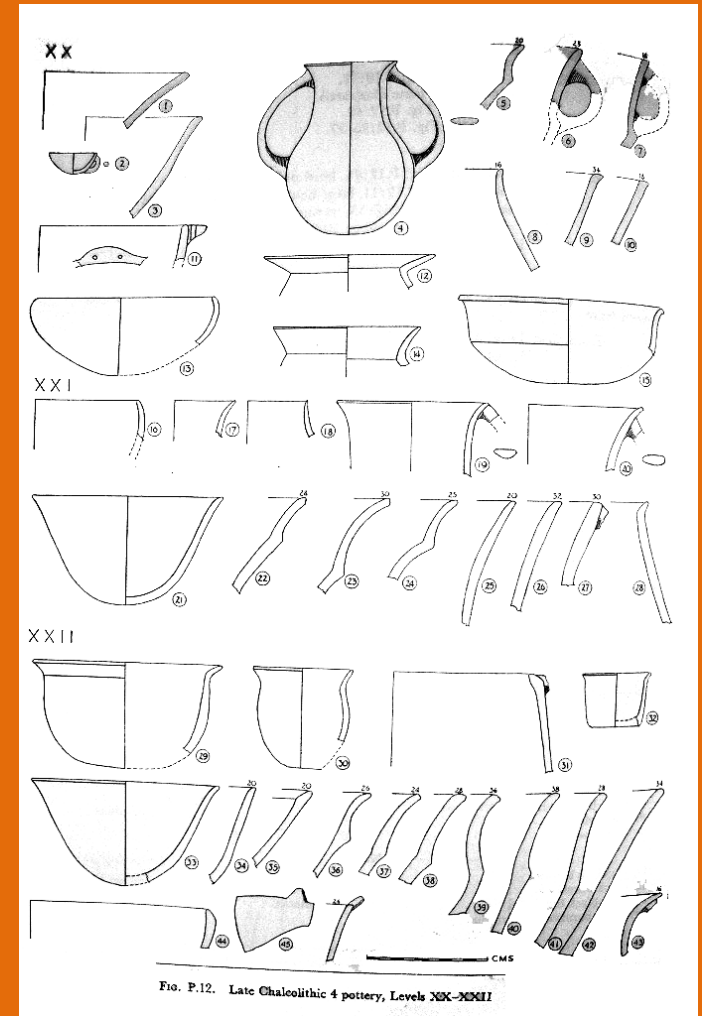
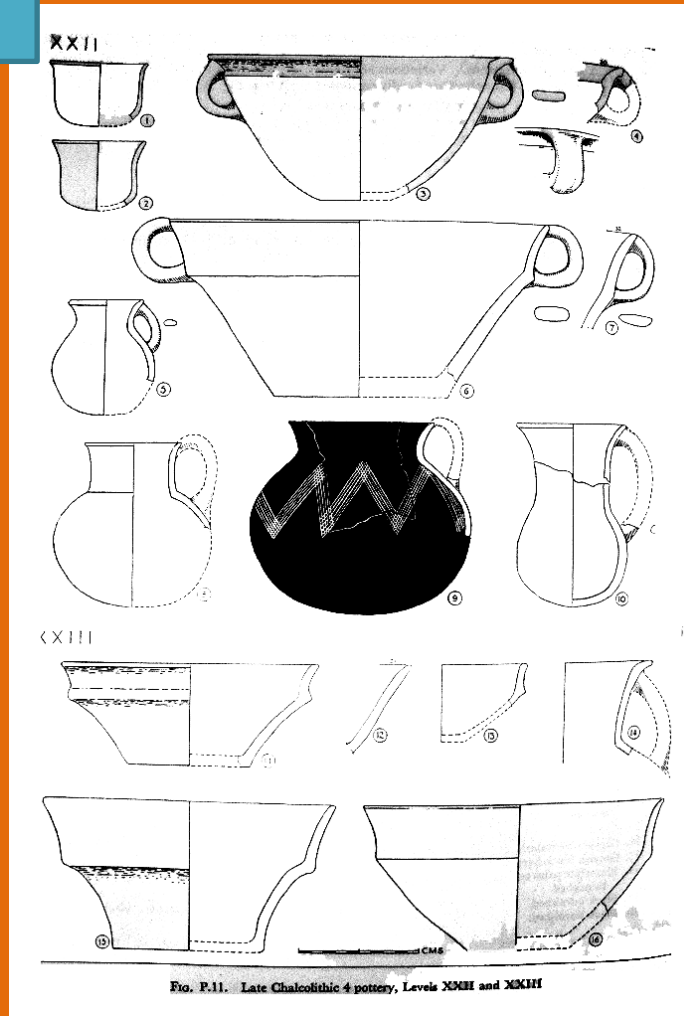

FIG. P.10. Late Chalcolithic 4 pottery, Levels XXIII and XXIV

Western Anatolia
Late Chalcolithic

Beycesultan

Beycesultan Late Chalcolithic 4

In Beycesultan, the amount of white painted decoration significantly drops in the later phases of the Late Chalcolithic sequence. Similar development is observed at Aphrodisias.

**Western Anatolia
Late Chalcolithic**

■ Liman Tepe
■ Bakla Tepe

■ Iasos

■ Aphrodisias

■ Elmalı – Karataş

■ Beycesultan

■ Küllüoba

Western Anatolia
Late Chalcolithic

Aphrodisias

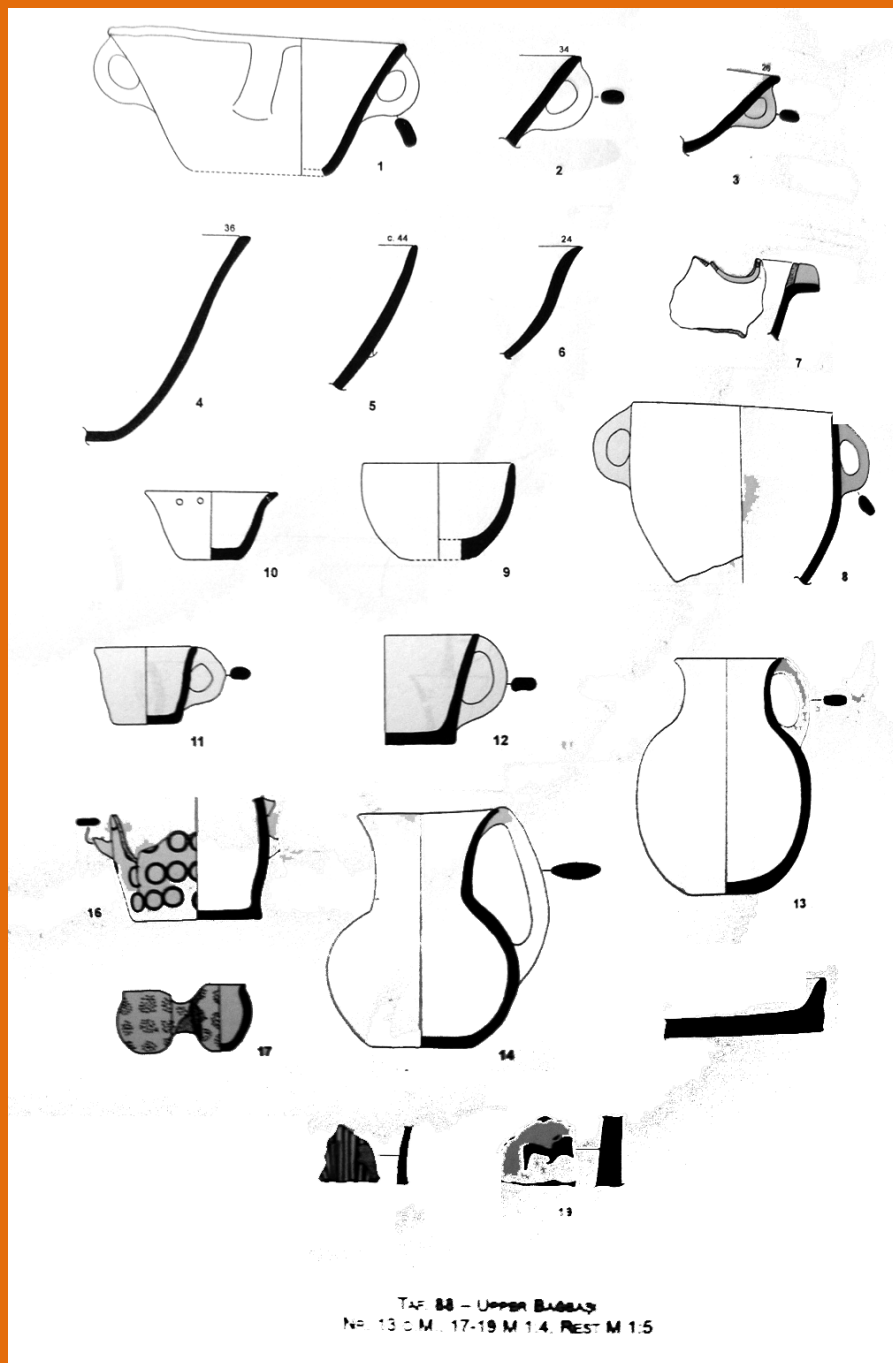
TAF. 85 — APHRODISIAS-PEKMEZ SC. 1
M 1:5

TAF. 86 — APHRODISIAS-PEKMEZ SC. 2
M 1:5

Western Anatolia
Late Chalcolithic

Elmalı Plain

Western Anatolia Late Chalcolithic

Further Reading

12 TUNÇ ÇAĞI ÖNCESİ BATI ANADOLU

Rıza Tuncel¹

Ege bölgesi coğrafi ve tarihi olarak Anadolu'nun diğer bölgelerinden farklı ve önemli bir bölgedir; irili ufaklı adalarla dolu bir denizin ayırdığı -ya da birleştirdiği- iki kıtadan birinin kenarında yer alır. Anadolu, dolayısıyla Ege denizi, insanların Afrika'dan veya tarımın Güneybatı Asya'dan yayılması gibi insanlığın gelişiminde (d)evrim niteliğindeki birçok gelişmede köprü görevi görmüştür. İnsanların ve farklı teknolojik gelişmelerin Yunanistan ve Avrupa'ya nasıl yayıldığı bilim insanları tarafından tartışılan bir konudur. Bazıları deniz üzerinden bir yayılma öngörürken, diğerleri bu yayılmanın kara üzerinden veya her iki yoldan olduğu konusunda görüş bildirmişlerdir.

Son zamanlarda yapılan genetik araştırmalar, Ege adalarına doğru insan göçlerinin birden fazla dalga halinde gerçekleştiğini önermektedir. Kiklad adalarının nüfusu bu araştırmaların kapsamında değildir; ancak başka bir Ege adası olan Girit'ten elde edilen veriler Orta Anadolu/Akdeniz bölgesi nüfusuyla güçlü bağlar sergiler. Kıta Yunanistanı halklarının Balkanlar ile yakın bağları olduğu da görülür.² Girit ve Anadolu arasındaki bağlar, arkeobotanik örneklerle de desteklenmektedir.³ Girit'teki ilk kolonilerin Anadolu kökenli olduklarını öneren bu veriler, Ege adalarının bazı diğer yerleşimleri için de geçerli sayılabilir.

Yakın zamana dek Ege adalarındaki insan kolonizasyonunun Neolitik Çağ'da gerçekleştirilmiş olduğu düşünülmekteydi. Kıta Yunanistanı ile adalar arasındaki ilişkiler, Franchthi mağarasındaki çağdaş tabakalarda açığa çıkartılan Milos kökenli obsidiyen buluntuların gösterdiği gibi, en azından Mezolitik Çağ'a kadar uzanmaktaydı.⁴ Son zamanlarda Girit'te keşfedilen taş aletlerin MÖ 130.000 yıllarına (Üst Paleolitik Çağ) tarihlenmesi, Ege'de deniz aşırı yolculukların tarihçesine beklenmedik bir sürpriz eklemiştir.⁵

Batı Anadolu'nun Paleolitik çağı halen pek iyi bilinmemekle beraber,⁶ Neolitik ve Kalkolitik çağlarla ilgili veriler son yirmi yılda yapılan kazılar ve yüzey araştırmaları sonucunda sürekli artmaktadır. İzmir bölgesi ve çevresinde Ulucak Höyük,⁷ Ege Gübne,⁸ Yeşilova,⁹ Çine-Tepecik,¹⁰ Bakla Tepe,¹¹ Liman Tepe¹² ve Çukuriçi Höyük'te¹³ gerçekleştirilen kazılar, bilgilerimizin halen eksik olmasına rağmen, bu bölgenin sözkonusu dönemlerini anlamamıza büyük katkı sağlamıştır. Daha kuzeyde, Troas¹⁴ ve Marmara¹⁵ bölgelerindeki araştırmalar da bölgedeki etkileşim arayüzleri hakkındaki bilgilerimizi artırmaktadır.

Batı Anadolu'daki Neolitik yerleşimler aşağı yukarı son 60 yılda gerçekleştirilen yüzey araştırmalarıyla belgelenmiştir. Bölgedeki kültürel gelişimle ilgili ayrıntılı bilgiler

Western Anatolia Late Chalcolithic

Further Reading

ise daha yakın zamanda gerçekleştirilen kazılarla artmaktadır. Bu bölgedeki en yoğun araştırılmış Neolitik yerleşim olan Ulucak Höyük, MÖ 7. binyılın ortasından Geç Kalkolitik Çağ'a (MÖ 4. binyıl) kadar meskûndü. Yerleşim, hem seramik hem de taş temel üzerine veya taş temelsiz dikdörtgen kerpiç yapıların temsil ettiği mimari buluntular ile seramik gelenekleri açısından Orta Anadolu ile bağlantılıdır. Ege Gübre ve Yeşilova gibi diğer yerleşimler bu dönem için karşılaştırma olanağı sağlayan veriler sunar. Ege Gübre'de yerleşim bir avlu etrafına yerleştirilmiş yuvarlak planlı yapılarla ilintili dikdörtgen evlerden, Yeşilova'da ise ahşaptan inşa edilmiş ve çamur sıvalı yuvarlak yapılardan oluşur.

Batı Anadolu'daki yerleşim içlerinde kayda değer mezarlar yoktur. Ulucak'ta herhangi bir mezar kayda geçmemiştir; Ege Gübre'de bina tabanının altına gömülmüş 25-35 yaşlarında bir erkeğe ait tek mezar bulunmuştur.¹⁶ Bu gözlem sayesinde, ölülerin bu dönemde genel olarak yerleşim dışında gömüldüğü ileri sürülebilir.

Döneme özgü kırmızı astarlı ve perdahlı seramik buluntular bölgedeki Ulucak Höyük V-IV, Yeşilova III ve Ege Gübre gibi yerleşimlerden bilinmektedir. Seramik üsluplarında küçük değişiklikler gözlenmesinin yanı sıra dönem sonuna doğru bu bölgede tırnak baskı bezemeli seramik sayısının arttığı da anlaşılmıştır. Geç Neolitik Çağ'ın sonunda, MÖ 5700'lerde, birçok yerleşim terk edilmiş, Batı Anadolu'nun birçok yerleşiminde de üretimde bir kesilme görülmüştür.¹⁷

Bu tarihten sonra çoğu yerleşimde Kalkolitik Çağ'a kadar sürecek bir boşluk vardır. Batı Anadolu'da Kalkolitik Çağ'ın tanımlanması, hem sözkonusu döneme ait kalıntıların tarihlemesinde yeterince bağımsız (yani mutlak) metotlar kullanılmamasından, hem de maddi kültürler arasındaki bölgesel farklılıklardan dolayı, zorlaşmaktadır. Bu konudaki bilgilerimizin yetersizliği, bilim insanlarının Orta Kalkolitik ve Geç Kalkolitik gibi terimleri sık sık kullanmalarına rağmen, Batı Anadolu için kabul gören bir Erken Kalkolitik Çağ tanımlamasının yokluğundan da anlaşılmaktadır.¹⁸

Araştırma ve kazı tarihçesi, birbirinden oldukça uzak iki yerleşimi Batı Anadolu (Geç) Kalkolitik Çağ'ının odağı haline getirmiştir: Denizli bölgesindeki Beycesultan¹⁹ ve Troas bölgesindeki Kum Tepe. İlk her iki yerleşimin çağdaş olduğu düşüncesi benimsenmişken, (şimdi Orta Kalkolitik Çağ'a tarihlenen) Kum Tepe IA tabakasının Beycesultan'dan (Geç Kalkolitik Çağ) yaklaşık bin yıl önce iskân edildiği anlaşılmıştır. Orta Kalkolitik Çağ'ın ayırt

Western Anatolia Late Chalcolithic

Genel Yayınlar

edici özelliği, genel olarak ahşap üzerine çamur sıvayla inşa edildikleri düşünülen zayıf mimari kalıntılar ve perdah bezemeli seramiklerdir. Bu dönemi de yaklaşık MÖ 4000-3500 arasında başka bir boşluk izler.²⁰

Geç Kalkolitik Çağ ise bazı bölgelerde ahşap üzerine çamur siva mimari geleneğinin devam ettiği (örneğin Bakla Tepe ve Liman Tepe), bazı bölgelerde ise taş ve kerpiç yapıların kullanıldığı (örneğin Kum Tepe IB) bir dönemdir. Kum Tepe IB'deki seramik buluntular koyu renk perdahlı olup tipik kap formları arasında ağız kenarı içten kalınlaştırılmış (*rolled-rim*) çanaklar vardır. Bu yerleşimde daha çok Beycesultan'da görülen beyaz boya bezeme kullanılmaz. Beycesultan'da ise içten kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanaklar yoktur. İzmir ve Manisa bölgeleri kültürleri ise kuzey ve güney özelliklerinin bir karışımını yansıtır; burada, ağız kenarı içten kalınlaştırılmış çanaklar beyaz boya bezeli olarak üretilmiştir. Bu gibi bölgesel çeşitlilikler yeni kazıların yardımıyla daha yeni yeni anlaşılmaya başlanmıştır.

Geç Kalkolitik Çağ'a ait en yoğun araştırılmış yerleşim Bakla Tepe'dir. Buradaki yapılar, açık yerleşim modeli sergileyen ızgara planlı oval veya apsidal formudur. Yerleşimden ele geçen buluntular üzerine çalışmalar devam etmekle beraber, yerleşimin genel karakteri ve maddi kültür kalıntıları MÖ 4. binyılın ortalarında kurulduğunu ve Erken Tunç Çağı (ETÇ) içlerine kadar önemli değişimler geçirerek devam ettiğini gösterir. ETÇ I döneminde Bakla Tepe, Korfmann'ın²¹ tanımladığı "Anadolu Yerleşim Modeli"ne (ortak duvarları olan uzun evler) uyan, surlarla çevrili bir yerleşim haline gelmiştir. Bakla Tepe'de Geç Kalkolitik Çağ'a tarihlenen ve ev tabanı altında yer alan çocuk gömütleri dışında erişkin bireylere ait mezarlara rastlanmaması ayrı bir mezarlığın varlığına işaret eder.²² Bu gözlem, yerleşim içerisinde kayda eğer mezarlar olmayan diğer Orta ve Geç Kalkolitik yerleşimleri için de geçerlidir.

Batı Anadolu'daki yerleşimlerde gözlenen kronolojik boşluklar büyük olasılıkla güçlü mimari öğeler içeren kalıcı yerleşimlere odaklı arkeolojik araştırma stratejilerinin bir sonucudur. Orta ve Geç Kalkolitik çağlar arasında yaşam tarzında bazı değişikliklerin ve daha cılız yapılar içeren geçici yerleşimlerin ortaya çıkmış olması muhtemeldir.

Hammadde değişimi/ticareti farklı bölgeler arasında önemli bir etkileşim yolu oluşturmuştur. Bu gözlem, Batı Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik çağlarda Milos kökenli obsidiyenin varlığıyla kanıtlanır. Bu yayında Kolankaya'nın makalesinde de görüleceği gibi, Çukuriçi²³ ve Ulucak Höyük²⁴ Neolitik yerleşimlerdeki obsidiyenin nerdeyse tamamı Milos'tan gelmiştir. Yine bu yayında Takaoğlu'nun makalesinde ileri sürüldüğü gibi, taş kap ve figürin üretimi ve ticareti de Ege bölgesinde yer alan ticaret mekanizmaları bağlamında önemli bir yere sahip olabilir. İlk gelişmiş örneklerinin Kiklad Adaları'nda keşfedilmesinden dolayı taş işçiliği genel olarak bu adalara özgü olarak görülmüş olsa da, Batı Anadolu'da

son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalar, taş kap ve figürin üretiminin bu bölgede çok daha uzun bir tarihi olduğuna işaret etmektedir. Taş kapların Yeşilova III: 6-8 tabakalarında (MÖ 7. binyılın ikinci yarısı) çok yoğun görüldüğü bildirilmektedir.²⁵ Kulaksızlar'da (Akhisar-Manisa) mermer kap ve figürin üreten bir işliğin keşfi,²⁶ bu geleneğin Kalkolitik Çağ içlerine dek devam ettiğini gösterir. Geç Neolitik Çağ sonundaki yerleşim tarihinde yer alan boşluğu takiben Orta Kalkolitik Çağ'da yeniden bölgeler arası ilişkiler kurulduğu anlaşılmaktadır.

Geç Kalkolitik Çağ'dan Erken Tunç Çağı'na geçişte Batı Anadolu bölgesindeki ticaret ağlarında bazı değişiklikler olmuştur. Tüm bölgeyi kapsayan nitel analiz sonuçlarının olmamasına rağmen, daha iç bölgelerde yer alan Aphrodisias yerleşiminde Geç Kalkolitik Çağ boyunca daha erken tabakalarda hem Orta Anadolu hem de Milos kökenli obsidiyenlerin kullanıldığı bilinir. 4. binyılın sonunda ise ticaret ağları Milos yönüne doğru dramatik bir eğilim göstermektedir.²⁷

Batı Anadolu'nun Tunç Çağı öncesi, Erken Tunç Çağı'na uzanan gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Sosyal ve ekonomik yapıların (ve ilişkili maddi kültür kalıntılarının) oldukça farklı olmasına rağmen, daha önceki Neolitik ve Kalkolitik çağlardaki değişim ve gelişimler Tunç Çağı'nda gözlemlenen oldukça farklı yapılanmayı mümkün kılmıştır. Bölgeye tarım ve hayvancılık yapan toplumların yerleşmesi ve hammadde takası için bölgeler arası ticari ağların kurulması, geniş alanlarda ortak kültürel özelliklerin oluşmasını sağlamış ve bu da bölgede giderek artan bir sosyal farklılaşmayı ve gelişimi beslemiştir.

- 1 Beni bu projeye katkıda bulunmaya davet eden ve yıllar boyu desteğini esirgemeyen Vasif Şahoğlu'na teşekkür ederim. Özlem Çevik'e Höyücek'teki obsidiyenler konusunda henüz yayınlanmamış bilgileri, Barbara Horejs'e Çukuriçi Höyük ile ilgili henüz baskıda olan makalelerini ve Yılmaz Selim Erdal'a Batı Anadolu'da Neolitik dönem gömütleri hakkında ilk gözlemlerini paylaştıkları için teşekkürler.
- 2 R.J. King ve diğ., "Differential Y-chromosome Anatolian Influences on the Greek and Cretan Neolithic," *Annals of Human Genetics* 72 (2008): 205-214.
- 3 C. Perlès, *The Early Neolithic in Greece* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 62, 155; S. Colledge, J. Conolly ve S. Shennan, "Archaeobotanical evidence for the spread of farming in the Eastern Mediterranean," *Current Anthropology* 45 (2004): 35-58.
- 4 S.A. Durrani ve diğ., "Obsidian Source Identification by Fission Track Analysis," *Nature* 233 (1971): 242-245.
- 5 T.F. Strasser ve diğ., "Stone Age Seafaring in the Mediterranean: Evidence from the Plakias Region for Lower Palaeolithic and Mesolithic Habitation in Crete," *Hesperia* 79 (2010): 145-190.
- 6 Anadolu Paleolitik dönemi için bkz. S.L. Kuhn, "Palaeolithic Archaeology in Turkey," *Evolutionary Anthropology* 11 (2002): 198-210.
- 7 A. Çilingiroğlu ve Ç. Çilingiroğlu, "Uluçak," *Türkiye'de Neolitik Dönem. Yeni Kazılar-Yeni Bulgular* içinde, ed. M. Özdoğan ve N. Başgelen (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007), 361-372.
- 8 H. Sağlamtimur, "Ege Gübre Neolitik Yerleşimi," *Türkiye'de Neolitik Dönem* içinde, 373-376.
- 9 Z. Derin, "Yeşilova Höyüğü," *Türkiye'de Neolitik Dönem* içinde, 377-384.
- 10 Çine-Tepecik Kalkolitik dönem tabakaları için bkz. S. Günel, "Çine-Tepecik Höyüğü 2004 Yılı Kazıları," *XXVII. Kazı Sonuçları Toplantısı I* (2006), 20-22; Günel, "Çine-Tepecik Höyüğü 2005 Yılı Kazıları," *XXVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I* (2007), 234-236; Günel, "Çine Tepecik Höyüğü 2006 Yılı Kazıları," *XXIX. Kazı Sonuçları Toplantısı I* (2008), 77-78.
- 11 Bakla Tepe Kalkolitik çağ tabakaları için bkz. H. Erkanal ve T. Özkan, "1996 Bakla Tepe Kazıları," *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı* (1998), 412-416; Erkanal ve Özkan, "1997 Bakla Tepe Kazıları," *XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı* (1999), 339-345; Erkanal ve Özkan, "1998 Bakla Tepe Kazıları," *XXII. Kazı Sonuçları Toplantısı* (2000), 263-264, 270-271.
- 12 Liman Tepe Kalkolitik tabakaları için bkz. R. Tuncel, "The Late Chalcolithic Period in the Izmir Region," *The Aegean Early Bronze Age: New Evidence* içinde, ed. Chr. Doumas, A. Giannikouri ve O. Kouka, Uluslararası Konferans, Atina, 11-14 Nisan 2008 (yayınlanacak).

Western Anatolia Late Chalcolithic

Further Reading

- einem Tell bei Ephesos," *Metropolis Ionia II: The Land of the Crossroads. Essays in Honor of Recep Meriç* içinde, ed. S. Aybek ve A.K. Öz (İstanbul: Homer Kitabevi, 2010), 167-175; A. Galik ve B. Horejs, "Çukuriçi Höyük – Different Aspects of its Earliest Settlement Phase," *Beginnings – New Research in the Appearance of the Neolithic between Northwestern Anatolia and the Carpathian Basin* içinde, ed. R. Krauss (Mainz am Rhein: Philipp von Zabern Verlag, yayınlanacak).
- 14 Bkz. örneğin J.W. Sperling, "Kum Tepe in the Troad," *Hesperia* 45 (1976): 305-364; M. Korfmann, J. Seeher ve A.U. Kossatz, "Beşik-Tepe. Vorbericht über die Ergebnisse der Grabung von 1983. Grabungen am Beşik-Yassitepe und Beşik-Sivritepe," *Archäologischer Anzeiger* (1985), 157-194; J. Seeher, "Prähistorische Funde aus Gülpınar/Chryse. Neue Belege für einen vor-Trojanischen Horizont an der Nordwestküste Kleinasiens," *Archäologischer Anzeiger* (1987), 533-556; J. Seeher, "Coşkuntepe-Anatolisches Neolithikum am Nordostufer der Ägäis," *Istanbul Mitteilungen* 40 (1990): 9-15; M. Korfmann ve diğ., "Kumtepe 1993: Bericht über die Rettungsgrabung," *Studia Troica* 5 (1995): 237-289; T. Takaoğlu, "Coşkuntepe: An Early Neolithic Quern Production Site in NW Turkey," *Journal of Field Archaeology* 30 (2005): 419-433; T. Takaoğlu, "The Late Neolithic in the eastern Aegean: Excavations at Gülpınar in the Troad," *Hesperia* 75 (2006): 289-315.
 - 15 Marmara bölgesinde gerçekleştirilen Neolitik dönem araştırmalarının özeti için bkz. M. Özdoğan, "Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri," *Türkiye'de Neolitik Dönem* içinde, 401-426.
 - 16 H. Sağlamtimur, "Ege Gübre Neolitik Yerleşimi," *Türkiye'de Neolitik Dönem* içinde, 376. Makalede tek mezardan bahsedilmesine rağmen, birden fazla mezar ima edilmektedir (bkz. dn.5).
 - 17 Dönem sonundaki yerleşimlerin terk edilmesi konusunda bkz. Z. Derin, F. Ay ve T. Caymaz, "İzmir'in Prehistorik Yerleşimi – Yeşilova Höyüğü 2005-2006 Yılı Çalışmaları," *Arkeoloji Dergisi* XIII (2009): 16.
 - 18 Daha önceleri Geç Kalkolitik Çağ içerisinde erken Geç Kalkolitik ve geç Geç Kalkolitik terimlerini kullanmış olmama rağmen, sözkonusu evreler bu makalede Orta Kalkolitik ve Geç Kalkolitik olarak tanımlanmıştır. Batı Anadolu için hâlâ kullanılan Kalkolitik dönemle ilgili terminolojinin birçok problemi olduğuna inanıyorum, dolayısıyla bu yayında kullanılan terimler rahatsız bir uzlaşmayı temsil etmektedir. Batı Anadolu'daki Erken Kalkolitik Çağ tanımı ve Orta ile Geç Kalkolitik çağlar arası kronolojik boşluk için ileride nasıl bir terim kullanılacağı sorunu ancak ileride gerçekleştirilecek çalışmalarla çözülebilecektir.
 - 19 S. Lloyd ve J. Mellaart, *Beycesultan*, c. I. (Londra: The British Institute of Archaeology at Ankara, 1962).
 - 20 Batı Anadolu'daki Orta Kalkolitik yerleşimlerin tarihlenmesi birkaç yüzyıl farklılık gösterse de, burada verilen tarihler MÖ 5. binyıl içlerinde yerleşimlerin terk edildiğine ve MÖ 4. binyılın ortalarında yeniden yerleşime (veya yeni yerleşimlerin kurulduğuna) işaret eder. Örneğin Kum Tepe IA yerleşimi için tarihler MÖ 4805-4370 civarında yoğunlaşmakta, Kum Tepe IB tarihleri ise MÖ 3370-2910 aralığında yer almaktadır (B. Kromer, M. Korfmann ve P. Jablonka, "Heidelberg Radiocarbon Dates for Troia I to VIII and Kumtepe," *Troia and the Troad: Scientific Approaches*, ed. G.A. Wagner, E. Pernicka ve H.-P. Uerpmann [Berlin: Springer Verlag, 2003, 45-46]).
 - 21 M. Korfmann, *Demircihüyük I. Architektur, Stratigraphie und Befunde* (Mainz am Rhein, 1983), 222 vd. "Anadolu Yerleşim Modeli" Batı Anadolu ve doğu Ege adalarındaki çoğu ETÇ I yerleşiminin karakteristik özelliğidir.
 - 22 H. Erkanal ve T. Özkan, "1996 Bakla Tepe Kazıları," *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı I* (1998), 415; H. Erkanal ve T. Özkan, "1997 Bakla Tepe Kazıları," *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı I* (1999), 345. Raporlarda Geç Kalkolitik döneme ait bir mezarlıktan söz edilmesine rağmen, bu mezarların kesin tarihlendirilmesi daha detaylı araştırmalarla mümkün olacaktır. Şimdiye kadar Bakla Tepe'de bu döneme ait olduğu kesin bir mezarlık bulunmamıştır.
 - 23 M. Bergner, B. Horejs ve E. Pernicka, "Zur Herkunft der Obsidianartefakte vom Çukuriçi Höyük," *Studia Troica* 18 (2009): 249-271.
 - 24 Kazının ilk raporunda Höyük obsiyen buluntularının Orta Anadolu kökenli oldukları bildirilmişse de (A. Çilingiroğlu ve diğ., *Uluçak Höyük. Excavations Conducted between 1995 and 2002*, Ancient Near Eastern Studies, Supplement 15 [Leuven: Peeters, 2004], 52), yeni analizler bu hammaddenin nerdeyse tamamının Milos'tan geldiğini doğrulamaktadır (Ö. Çevik, kişisel bilgi).
 - 25 Z. Derin, "Yeşilova Höyüğü," *Türkiye'de Neolitik Dönem* içinde, 381.
 - 26 T. Takaoğlu, *A Chalcolithic Marble Workshop at Kulaksızlar in Western Anatolia: An Analysis of Production and Craft Specialisation*, British Archaeological Reports – International Series 1358 (Oxford: Archaeopress, 2005).
 - 27 M. James Blackman, "The Provenience of Obsidian Artifacts from Late Chalcolithic Levels at Aphrodisias," *Prehistoric Aphrodisias I*, ed. M.S. Joukowsky (Université Catholique de Louvain, 1986), 279-286. Erken Tunç Çağı'nda Orta Anadolu ile etkileşim ve iletişimin ivme kazanmış olduğu düşünülebilir. Çukuriçi'nde ele geçen tek Orta Anadolu kökenli obsidiyen buluntu ETÇ'na aittir (M. Bergner, B. Horejs ve E. Pernicka, "Zur Herkunft der Obsidianartefakte vom Çukuriçi Höyük," *Studia Troica* 18 (2009): 249-271). Bu gözlem Aphrodisias için de geçerlidir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ
ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ DERGİSİ

ANADOLU / ANATOLIA
44, 2018

ANKARA UNIVERSITY
JOURNAL OF THE
ARCHAEOLOGY DEPARTMENT
FACULTY OF LETTERS

ANKARA – 2018

BATI ANADOLU SAHİL KESİMİNDE KALKOLİTİK ÇAĞ: MİMARİ VE
İNŞAAT TEKNİKLERİ

Ümit GÜNDOĞAN*

Anahtar Kelimeler: Batı Anadolu • Kalkolitik • Mimari • Yapılar • Yapı Teknikleri

Özet: Bu çalışmada Batı Anadolu sahil şeridinde, kazısı yapılan Kalkolitik Çağ merkezlerinin mimarisi kronolojik düzen içerisinde değerlendirilerek, yapıların inşasında kullanılan teknik ve yapı tipleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kullanılan malzeme, teknik ve yapı tipleri yerleşim yerleri içerisinde küçük farklılıklar olmasına rağmen genel olarak bir bütünlük arz eder. Yapıların inşasında kullanılan malzemeler, taş, ahşap, çamur harç, dal, saz ve otsu bitkilerden oluşmaktadır. Teknik olarak ise dal-örgü ve çamur-harç, taş temel üzeri kerpiç ve kerpiç duvar tekniği kullanılmıştır. Taş temel üzeri kerpiç mimari tekniği tüm Kalkolitik dönem boyunca kullanılmışken, dal-örgü ve çamur-harç tekniği Orta ve Geç Kalkolitik dönemde, kerpiç duvar tekniği ise yalnızca Geç Kalkolitik dönem içerisinde kullanılmıştır. Bu tekniklerle inşa edilen, dikdörtgen, apsidal, ızgara, çukur ve dairesel planlı yapıların Kalkolitik Çağ merkezleri içerisinde farklı dönemlerde yoğun olarak kullanıldığını görülmüştür. Dikdörtgen planlı yapılar, Kalkolitik Çağ'ın tüm evrelerinde kullanılırken çukur ve dairesel planlı yapılar Orta ve Geç Kalkolitik dönem içerisinde, apsidal ve ızgara planlı yapılar ise Batı Anadolu sahil kesimi içerisinde sadece Geç Kalkolitik dönemde kullanılmıştır.

CHALCOLITHIC PERIOD IN WESTERN ANATOLIA: ARCHITECTURE
AND CONSTRUCTION TECHNIQUES

Keywords: Western Anatolia • Chalcolithic • Architecture • Construction • Construction techniques

Abstract: The architecture of the coastal Western Anatolian Chalcolithic settlements form the main focus of this study. Construction techniques details and architectural plans have been evaluated with a chronological order in order to reveal a more general picture. Although there are minor variations, architectural features like construction material, technical details and house types generally reflect a uniform picture during the Chalcolithic period. Wattle - and - daub, stone foundations with mudbrick superstructure and mudbrick construction form the main technical aspects of architecture. Stone foundations with mudbrick superstructure was in use throughout the entire Chalcolithic Period while, Wattle - and - daub walls were used during the Middle and Late Chalcolithic period, pure mudbrick walls are attested only during the Late Chalcolithic. Rectangular, apsidal, grill planned or round structures and pit houses comprise the main architectural forms which were in use in different phases of the Chalcolithic Period. Rectangular plans were in use during the entire Chalcolithic Period while pit houses and round structures date to Middle and Late Chalcolithic. Apsidal and grill planned structures date to the Late Chalcolithic Period in coastal Western Anatolia.

* Arş. Gör Ümit Gündoğan, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ABD, Sıhhiye – Ankara; e. posta: ugundogan@ankara.edu.tr
Gönderilme tarihi: 01.06.2018; Kabul edilme tarihi: 25.09.2018

Western Anatolia Late Chalcolithic

Further Reading

COMMUNITIES IN TRANSITION

THE CIRCUM-AEGEAN AREA DURING THE 5TH AND 4TH MILLENNIA BC

Edited by

SØREN DIETZ,
FANIS MAVRIDIS,
ŽARKO TANKOSIĆ
and
TURAN TAKAOĞLU.

 OXBOW | books
Oxford & Philadelphia

2017

53

The Chalcolithic of Coastal Western Anatolia: A view from Liman Tepe, İzmir

Rıza Tuncel and Vasıf Şahoğlu

Introduction

It has been suggested that the Chalcolithic of Anatolia¹ in general represents the “Millennia in the Middle”.² This term is perhaps all the more true for Western Anatolia, where our knowledge of the period has been at best patchy for a very long time. It is only with the more recent investigations that details concerning the Chalcolithic cultures of the region are starting to be fleshed out,³ although there is much that still remains poorly understood. This article aims to present a brief summary and a preliminary analysis of the investigation of Chalcolithic deposits at Liman Tepe, where early evidence for metallurgy, extensive overseas contacts and active participation in wider exchange networks mark it as an important site for a little-known period of prehistory.

Liman Tepe is located in the central part of the Western Anatolian coastline, *en route* to the bay of İzmir to the east (Fig. 53.1). The site represents the prehistoric habitation of the Ionian city of Klazomenai. Although the existence of Mycenaean deposits at the site was well known in the first quarter of the 20th century,⁴ it was E. Akurgal who first mentioned EBA pottery from the site.⁵ Excavations at the site were started by G. Bakır as part of the Klazomenai excavations between 1978 and 1980.⁶ In 1992, a new project was initiated at the site by H. Erkanal, forming part of the İzmir Region Excavations and Research Project (IRERP).⁷

The site is located on a headland that juts out towards the Aegean Sea to the north, with two bays extending towards the south, flanking the site (Fig. 53.1). Recent discoveries by the Klazomenai excavation team has proved that the EBA site spread over a much wider area than previously thought, making it one of the largest EBA centers in the Aegean region.⁸ Although pottery evidence uncovered from secondary deposits suggests habitation at the site from at least the Early Neolithic period (in Aegean terms),⁹ the

earliest stratified deposits date to the Chalcolithic period (Liman Tepe level VII)¹⁰ and it is with these deposits that this article concerns itself.

Since the site today is bisected by the İzmir–Çeşmealtı road that runs in an east–west direction, trenches which represent a continuous excavation area to the north of the road have been collectively called the “Northern Excavation Area” (NEA) and those to its south the “Southern Excavation Area” (Figs 53.2–3). The topography of the site during the EBA suggests that the highest point of the settlement was located at the northern end of the headland. This “hill” gradually sloped down towards the south and the east, where it reached its lowest point close to the centre of the NEA, and then gradually rose again. Thus, for a considerable period of time, the settlement was formed on terraces built to obtain relatively flat ground for building activities. The investigations at the northernmost accessible area of the NEA have shown that the bedrock similarly slopes down from the northwest to the southeast. In fact, the south-eastern deposits in this area, where some of the better-preserved architecture of the Middle Chalcolithic period was encountered, lie on earlier, still unexcavated deposits.

The Chalcolithic stratigraphy and architecture of Liman Tepe

The first realisation of the presence of a Chalcolithic settlement at Liman Tepe was during the early years in the excavations of the 1990s, although these deposits lacked a clear context. One deposit containing purely Late Chalcolithic pottery was found beneath one of the floors of an EBA 1 long-house at the southern part of the NEA (Fig. 53.3.1). This was clearly a secondary deposit, which represented earth dug elsewhere on the site during